

Eponímia mèdica catalana. La periostitis deformant de Soriano

Elena Guardiola^{1,2}, Josep-Eladi Baños²

¹Servei de Documentació. Departament Mèdic. Q. F. Bayer. Sant Joan Despí.

²Departament de Ciències Experimentals i de la Salut. Facultat de Ciències de la Salut i de la Vida. Universitat Pompeu Fabra. Barcelona.

“Solamente vemos lo que hemos aprendido a ver”
Máximo Soriano

L'epònim

“Periostitis deformant de Soriano. Quadre caracteritzat per un desenvolupament ràpid de periostosis exuberants d'origen periòstic amb l'aparició, posteriorment, de prominències òssies que envaeixen tendons, músculs i membranes, així com una artrosi amb grans osteòfits. Es manifesta originalment en forma de brots dolorosos i en estadis més avançats es produeix la deformació òssia. Soriano establí, a més, que aquestes lesions estaven relacionades amb el fluor que s'emprava com a conservant en els vins de baixa qualitat. Es coneix també com *periostitis deformans* de Soriano, malaltia de Soriano i síndrome de Soriano”¹⁻⁷.

Máximo Soriano i Jiménez, l'home

Máximo Eladio Soriano i Jiménez (Figura 1) va néixer a La Huerta de Marquesado (Cuenca) el 18 de febrer de 1903^{1,8}, però de ben petit es traslladà a Catalunya. Estudià el batxillerat a Lleida⁷ i Medicina a la Universitat de Barcelona, on es llicencià, amb premi extraordinari, el 1926. Des de 1924 havia sigut alumne intern per oposició⁹. Es doctorà amb la tesi *Tuberculosis hepatoesplénica*. El 1931 fou nomenat professor auxiliar de Patologia i Clínica Mèdiques de la Facultat de Medicina de la Universitat de Barcelona⁹. Fou el primer professor adjunt que va tenir el professor Pedro i Pons; així, va estar a la

FIGURA 1. Máximo Soriano i Jiménez (1903-1978)

Clínica Mèdica durant els anys previs a la guerra civil¹⁰. Durant 1934-35, becat per la *Junta de Ampliación de Estudios* del llavors anomenat *Ministerio de Educación Nacional*⁷, va ampliar la seva formació a la *Neue Allgemeine Krankenhaus* de Viena, amb el professor Hans Eppinger; allí treballà tant en temes clínics com en medicina experimental, especialment en les tècniques de producció de cirrosi hepàtica en animals de laboratori^{1,7,9}.

Als anys trenta, en els temps de la Universitat Autònoma de Barcelona, fou també professor encarregat de la Càtedra de Fisiopatologia i Medicina Experimental^{6,11} d'aquella Universitat.

Correspondència: Dra. Elena Guardiola
Servei de Documentació
Departament Mèdic
Química Farmacèutica Bayer, S. L.
Avda. Baix Llobregat, 3-5
08970 Sant Joan Despí (Barcelona)
Tel. 93 495 67 24
Fax 93 495 68 75
Adreça electrònica: elena.guardiola@bayerhealthcare.com

L'abril de 1943, Soriano –que havia guanyat la càtedra de Patologia Mèdica de Santiago el 1940– va guanyar, també per oposició, la tercera càtedra de Patologia Mèdica de la Facultat de Medicina de la Universitat de Barcelona, acabada de crear i que ocupava la Clínica Mèdica C. Però quan va morir Ferrer i Solervicens (del que Soriano havia estat deixeble) es va produir un trasllat intern dins de l'Hospital Clínic i, així, el doctor Soriano va passar a ocupar la Clínica Mèdica B^{7,9,12}.

Va ser un professor molt sistemàtic, acurat en l'exploració, que feia sempre la classe amb malalts^{10,12}; els estudiants tenien assignats llits de la Clínica i havien d'explicar davant de la classe els casos dels pacients que ocupaven aquests llits⁹. Per Soriano, l'essència de la medicina consistia en aconseguir el diagnòstic clínic i el coneixement de la fisiopatologia; calia un raonament lògic davant el malalt (“*el diagnóstico es una síntesis plena de sentido*”, deia)¹. Com resumeix un dels seus alumnes¹³ (copiem literalment): “*Amb el Dr. Máximo Soriano, aquelles generacions de futurs metges van aprendre metículosament la medicina clínica. Cada dia examinaven un malalt i el professor en detallava tots els aspectes referents a la patologia, mostrava quins eren els símptomes importants i quines preguntes essencials havia de fer el metge i, en definitiva, ensenyava com fer-ne la història clínica, la base de la pràctica mèdica sobretot en un temps en què les tècniques de diagnòstic eren encara molt lluny del nivell de desenvolupament tecnològic actual. Tots els estudiants quedaven amarats d'aquella manera de fer medicina centrada en el malalt*”. En els exàmens era molt exigent; els feia orals i podien durar més d'una hora, en què interrogava els alumnes sobre gairebé tot el programa de l'assignatura¹². També participà en cursos de postgrau d'especialització en endocrinologia i en patologia digestiva⁹.

Es dedicà molt a la seva clínica i quan es moria un malalt assistia personalment a l'autòpsia, que en ocasions es perllongava molt¹².

Fou degà de la Facultat de Medicina des de novembre de 1944 –succeí al doctor Ramos– fins el mes de març de 1954. Entre els projectes que inicià hi hagué el de crear una biblioteca pròpia de la facultat (*Biblioteca de Profesores y Médicos*)⁹; per això s'havia de recollir tots els llibres dispersos a les càtedres. Tot i ser una bona idea, no fou ben acceptada i molts llibres quedaren dissimulats o amagats a cada càtedra¹². De tota manera, aconseguí que la Biblioteca de Medicina experimentés un creixement enorme en revistes i llibres, que contrastava amb l'abandonament anterior. Així, la biblioteca deixà de ser només una sala de lectura freqüentada pels estudiants per passar a proporcionar una àmplia informació bibliogràfica emprada també per postgraduats, doctors i professors^{6,9}. Dins de la Clínica, es preocupà de preparar el material i els instru-

ments de treball científic, l'arxiu d'històries i el de preparacions histològiques de biòpsies i necròpsies, que constituí un exemple per altres clíniques universitàries⁶.

Entre les seves aportacions a la medicina, cal destacar la descripció de la casuística de la fluorosi i la descripció d'una varietat deformant de la periostitis, que es coneixeria com a “periostitis deformant de Soriano”. També desenvolupà diversos models d'experimentació en animals per estudiar l'asma bronquial, entre els que destaca l'ús de l'acroleïna com a mediador químic del broncospasm. Contribuí a l'estudi del tractament de la tuberculosi, amb estudis sobre l'ús del PAB, la isoniazida i altres fàrmacs¹, a més de diferents treballs sobre la tuberculosi septicèmica, la bilirubinèmia en malalts tuberculosos i, molt especialment, la tiroidectomia total en la tuberculosi pulmonar⁹ (val a dir que Soriano, de jove, havia patit aquesta malaltia i que probablement per això estava especialment interessat en estudiar-la). En aquesta àrea, amb el treball *Los síndromes hepato-esplénicos tuberculosos*, que seria la base de la seva tesi, va obtenir el Premi Salvà de la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona⁹. També realitzà estudis sobre les malalties renals i les malalties hematològiques; demostrà que l'origen de l'anèmia nefropàtica no es podia explicar, com es feia llavors, amb un únic mecanisme de toxèmia urèmica⁶.

Se'l reconeix com a creador d'escola; influí en la formació dels metges pràctics, donant-los una manera d'enfocar el seu treball davant el malalt. Alguns dels seus professors adjunts foren després catedràtics, entre ells Alfons Balcells i Gorina i Lluís Revert i Torrellas¹².

La seva producció escrita fou considerable. Entre els llibres, destaquen *Semiología general y exploración del aparato respiratorio* (1943), *Enfermedades del riñón: hipertensión* (1951) i, en relació amb l'epònim que ens ocupa, una obra àmpliament il·lustrada, *Periostitis deformans* (1952)¹⁴. Va dirigir la sèrie *Síntesis médica mundial*, de la que se'n publicaren 15 volums (1940-1966) (Figura 2), publicació editada pels laboratoris Wassermann, en la qual comptà amb molts i il·lustres col·laboradors i on es resumien els avenços més importants en les diferents especialitats; fou aquesta una obra molt important a l'època ja que contribuï a la formació continuada i a l'actualització de molts metges^{1,12}. Amb A. Pedro i Pons, va escriure el *Formulario médico Daimón*, del que se'n varen fer diverses edicions i que tingué força èxit. Va publicar més de 125 treballs en revistes científiques, en què tocà pràcticament totes les àrees de la patologia mèdica⁷.

El 10 de maig de 1953 ingressà com acadèmic de número de la Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Barcelona amb el discurs *La patología renal y la hipertensión en el campo de la medicina actual*^{1,12}. Fou president de l'Associació Mèdica Mediterrània⁸ i de la *Sociedad Española de Medicina Interna*⁶. Va ser també

FIGURA 2. Portada de *Síntesis Médica Mundial* (1940), que M. Soriano va dirigir des de 1940 a 1966

vicepresident de la *Sociedad Española de Alergología e Inmunología Clínica* (juntres de 1956-59 i 1959-66)¹⁵. Col·laborà activament amb l'*Hermandad de San Cosme y Damián* de Barcelona⁷.

Va rebre diverses distincions^{1,6-8}, entre elles, l'*Ordre de la Santé Publique Comendataire*, atorgada pel Govern francès, l'*Stella della Solidarietà Italiana*, i la *Gran Cruz de la Orden Civil de Sanidad* d'Espanya (1961).

Es va jubilar l'any 1973. Llavors la clínica fou coberta per professors agregats, primer el doctor Manuel Ribas i Mundó i després el doctor Joan García i Sanmiguel¹².

Va morir a Barcelona el 5 de febrer de 1978^{1,7}; en la seva malaltia va estar ingressat a la Unitat Coronària de l'Hospital Clínic, si bé, morí a casa seva envoltat de la seva família. Balcells Gorina, un dels seus deixebles més destacats, en parlava així arrel de la seva mort¹¹ (copiem literalment): "El balance de su aportación a la Medicina en y a través de nuestra Universidad es francamente positivo. Además de su dedicación y capacidad de trabajo, de su ejemplo de laboriosidad y responsabilidad académica, están los frutos de su labor docente e investigadora: la formación clínica de una pléyade de médicos que a él le deben su criterio en la exploración, en el

diagnóstico y en el seguimiento diario de los pacientes" i, més endavant, "Impregnando todo su quehacer profesional, destacaba su profunda humanidad. Soriano era sobre todo un hombre bueno, cordial y delicado, generoso y amable con los enfermos a los que quería entrañablemente".

El 1987 es va crear a Barcelona una fundació que porta el seu nom, la Fundació Privada Màximo Soriano Jiménez per a l'ajuda al coneixement i a la investigació en malalties infeccioses i sida, que dóna beques i ajuts per a la recerca en aquestes àrees (<http://www.fundsoriano.es/>).

La periostitis deformant de Soriano

El mes de juny de 1952, la revista *Annals of the Rheumatic Diseases* publicà un article titulat *Periostitis deformans*¹⁶ (Figura 3), l'autor era el doctor Soriano, qui donava a conèixer a la comunitat científica internacional sis casos clínics, estudiats en els darrers tres anys, que presentaven trets clínics, radiològics i patològics similars i que demostraven l'existència d'una malaltia hiperostòtica que havia batejat amb aquell nom. Com ell mateix deia, en una nota a peu de pàgina, es tractava del resum d'una monografia publicada a Espanya el mateix any¹⁴ (Figura 4). Aquesta malaltia que descrivia seria la que, a partir de llavors, es coneixeria com "periostitis deformant de Soriano", "*periostitis deformans* de Soriano" o "malaltia de Soriano".

La primera presentació d'aquesta nova malaltia l'havia fet, però, junt amb els seus col·laboradors, els doctors Nogués, Alcántara i Manchón, el 30 de juliol de 1951 a la Reial Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Barcelona i, poc després, el mes de setembre del mateix any, al II Congrés Europeu de Reumatologia, celebrat a Barcelona.

Per tal d'apropar-nos a aquesta llavors nova entitat, farem servir les paraules del propi Soriano¹⁴:

"El estudio de estos casos nos ha permitido precisar mejor las características clínicas y anatomopatológicas de la enfermedad y modificar la primitiva denominación, un tanto ambigua de periostosis deformante, por la de periostitis deformante, pues hemos podido demostrar el carácter inflamatorio de la afección y clasificarla como una osteoperiostitis hiperplásica recidivante, de carácter primario y específico". Més endavant, la definia: "En cuanto a la periostitis deformante, se trata de una enfermedad poliostótica, diseminada a la mayor parte del sistema óseo, que una vez iniciada, evoluciona en forma recidivante, con brotes de actividad y períodos de latencia entre ellos, que pueden reaparecer durante toda la vida del enfermo, ya que nunca produce la muerte del paciente, sino que sólo deja importantes deformaciones y secuelas en muchos huesos y regiones articulares, pues la periostosis envuelve a los huesos en una capa ósea de

PERIOSTITIS DEFORMANS*

BY

M. SORIANO

The Medical School, Barcelona, Spain

(RECEIVED FOR PUBLICATION FEBRUARY 25, 1952)

In the course of 3 years we have been able to study six patients presenting similar clinical, radiological, and pathological features, which demonstrate the existence of a hyperostosing polioostotic disease, not hitherto described, which extends to the whole skeletal system except the skull, and which we have named "periostitis deformans".

Main Characteristics

(1) **Clinical.**—This is an acquired disease, of primary type, which recurs with varying intensity. Osseous tumours rapidly develop as a result of an intense exuberant osteogenic periostitis. Inflammatory manifestations are very rare, and if they do appear, are very discrete. The activity of these outbreaks of periostitis ceases within 2 to 12 months, and the patient then recovers his health, but the bony deformities remain as sequelae, though some of the osseous tumours may undergo total involution. These attacks may recur during the whole life of the patient, but they tend to be less intense each time. They are usually indolent in type, but are sometimes accompanied by pain that ceases once the osteophytes or affected periosteal tissues cease to grow. The more intense outbreaks are accompanied by a toxic appearance, with anorexia and wasting, which subsides once the attack has passed. There is no fever. The skin covering the bony pseudotumoral nodules becomes slightly thickened during the outbreak phase, but only rarely presents inflammatory signs. The outbreaks usually end by the

* Summary of a monograph published under the same title, Editorial Paz, Madrid, 1952.

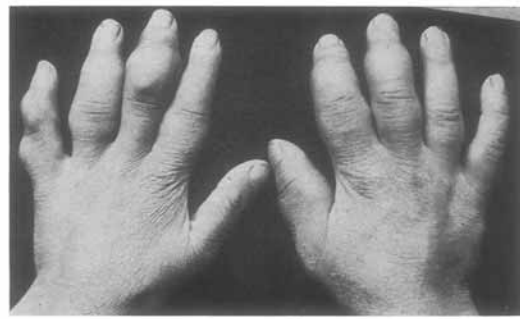

FIG. 1.—Case 1, appearance of hands 8 months after initiation of deforming periostitis.

FIGURA 3. Primera pàgina de l'article publicat a *Annals of the Rheumatic Diseases* l'any 1952 on M. Soriano descriu la periostitis deformant¹⁶

neoformación, con zonas de desarrollo exuberante, que dan lugar a la formación de osteofitos o exóstosis, que semejan tumores óseos".

En resum, aquesta malaltia es caracteritzava per^{17,18}: a) hiperostosis pseudotumorals; b) osteosclerosi inicial, amb posterior evolució cap a l'osteoporosi; c) desenvolupament de grans osteòfits que envaeixen els lligaments, tendons, membranes i músculs que s'insereixen als ossos; i d) aparició progressiva d'artrosi amb osteofitosis marginals. Clínicament, la malaltia es manifesta amb l'aparició periòdica i a brots de pseudotumors ossis, tot i que, de vegades, pot faltar aquesta manifestació o pot passar desapercebuda.

A les dues primeres publicacions en següien altres en els propers anys, en diverses revistes científiques, com ara *La Presse Médicale* (1956)¹⁹ o *Anales de Medicina y Cirugía*, amb la presentació de nous casos i descripcions àmplies de la malaltia.

En la primera descripció dels sis casos¹⁴, Soriano apuntava: "...ello nos ha permitido llegar a un concepto

M. SORIANO

Catedrático de Patología Médica en la Facultad de Medicina de Barcelona. Director de la Clínica Médica B jefe del Departamento de Ciencias Médicas del Consejo Superior de Investigaciones Científicas de Barcelona.

PERIOSTITIS DEFORMANS

EDITORIAL PAZ MONTALVO
MADRID, 1952

FIGURA 4. *Periostitis deformans*. Monografia publicada per M. Soriano l'any 1952¹⁴

global de la enfermedad por la identidad de manifestaciones observadas en las mismas y describir esta nueva afección, pues si bien estos enfermos viven todavía y, por consiguiente, no hemos podido hacer estudios necrópsicos, las biopsias practicadas y los estudios radiológicos son suficientemente demostrativos para definir las lesiones fundamentales de la enfermedad, e incluso sus caracteres evolutivos, pues entre estos seis enfermos los hay que presentan la afección en épocas muy distintas de su evolución". Poc després, però, el 1955, les autòpsies practicades a 3 d'aquells malalts, confirmaren les lesions òssies, de les articulacions i de les parts toves que ja havien descrit¹⁷.

La casuística va anar augmentant i l'any 1965 s'havien observat ja 22 casos a Barcelona i un a Madrid. Soriano va publicar llavors a *Revista Clínica Española* una revisió molt detallada de tots aquests casos i, a més, va demostrar que la periostitis deformant era, en realitat, una forma de fluorosi òssia, causada pel fluorur sòdic que s'afegia, com

a conservant, a alguns vins de poca qualitat¹⁷: *“La etiología de esta enfermedad permanecía desconocida hasta la actualidad, en que hemos podido demostrar que se trata de una nueva forma de fluorosis ósea hasta ahora no conocida en el hombre”* [...] *“En la periostitis deformante hemos demostrado que el vehículo portador es el vino de mesa, al que se le han añadido, como “antifermento”, elevadas cantidades de fluoruro sódico para evitar fermentaciones anormales. Esta fluorosis ósea por el vino de mesa fluorado, a la que podríamos denominar fluorosis vínica, tiene pues características propias que la diferencian de la fluorosis hídrica y de la fluorosis industrial”*. Acabava aquest article fent referència a la profilaxi de la malaltia: *“Esta enfermedad debe desaparecer totalmente si se pone en práctica una política sanitaria adecuada que fiscalice el empleo del fluoruro sódico en la industria de los vinos y de las conservas en general. Es preciso que los médicos conozcan la enfermedad y la denuncien a las autoridades sanitarias”* [...] *“En España las autoridades sanitarias, ante la denuncia de estos hechos, han establecido ya las medidas pertinentes para evitar este posible riesgo de intoxicación fluorica”*.

Dues publicacions posteriors, en revistes d'àmplia difusió internacional, una a *Radiology* (1966)²⁰ i una altra a *Fluoride* (1968)²¹ serviren per a difondre més àmpliament a la comunitat internacional aquest important descobriment.

Altres epònims

A Soriano devem també uns altres epònims. Així, tenim una altra síndrome denominada també “síndrome de Soriano”, caracteritzada per tumefaccions articulars múltiples en la polineuritis i el “signe de Soriano” o “signe neuroedematós de Soriano”, que el constitueixen tumefaccions articulars múltiples en la polineuritis⁵.

Un altre epònim, lligat a un altre il·lustre metge epònim català, és el “signe de Pedro Pons-Soriano”, també conegut com a “signe de Pedro Pons”, i que és un signe radiogràfic característic de l'espondilitis melitocòccica, que consisteix en un focus destructiu de l'angle anteriosuperior dels cossos vertebrals lumbar³. D'aquest signe, però, en vam parlar més àmpliament en un article anterior²².

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

1. Díaz Rubio M. Máximo Soriano Jiménez (1903-1978). A: M. Díaz Rubio, editor. 100 médicos españoles del siglo XX. Tres Cantos: You & Us, S. A.; 2000. p. 180-1.
2. Quevauvilliers J, coordinador. Dictionnaire médical. 5 ed. París: Elsevier Masson; 2007. p. 854.
3. Foz i Sala M, Llauredó i Miret E, Ramis i Coris J, coordinadors. Diccionari enciclopèdic de medicina. 2ª ed. Barcelona: Enciclopèdia Catalana; 2000.
4. Diccionario terminológico de ciencias médicas. 12ª ed, reimpressió ampliada. Barcelona: Salvat editores, S. A., 1990; p. 1035, 1037, 1057, 1664.
5. Diccionario Médico Roche. Barcelona: Ediciones Doyma, 1993; p. 371
6. Balcells Gorina A. Al profesor Soriano. Med. Clin. (Barc). 1973;60(9):7-10.
7. Gibert Queralto J. El Profesor Máximo E. Soriano Giménez. Anales de Medicina y Cirugía. 1978;58(254):267-70.
8. Soriano Jiménez, Máximo. Enciclopedia biográfica española. 1a. Ed. Barcelona: J. M. Massó, editor; 1955. p. 505.
9. Balcells Gorina A. El profesor Dr. Máximo Soriano Jiménez. Archivos Médico-Biográficos. 1951;(4): s. p.
10. Corbella J, Roigé i Solé J, coordinadors. Dr. Pedro-Pons (1898-1971). En homenatge. Barcelona: Col·legi Oficial de Metges de Barcelona, 2000. p. 282.
11. Balcells Gorina A. El Profesor Soriano nos deja. Med. Clin. (Barc). 1978;70:425.
12. Corbella J. Història de la Facultat de Medicina de Barcelona. 1843-1985. Barcelona: Fundació Uriach 1838; 1996. p. 301-2.
13. Ponsà Fontanals M. Josep Egozcue. La vida d'un universitari apassionat per la recerca. Barcelona: Fundació Catalana per a la Recerca i la Innovació; 2007. p. 31.
14. Soriano Jiménez M. Periostitis deformans. Madrid: Paz Montalvo; 1952.
15. Pelta Fernández R, Rubio Sotés M. 50 años de historia de la Sociedad Española de Alergología e Inmunología Clínica: 1947-1997. Rev. Esp. Alergol. Inmunol. Clin. 1998;13(4):202-8.
16. Soriano M. Periostitis deformans. Ann. Rheum. Dis. 1952 Jun;11(2):154-61.
17. Soriano M. Periostitis deformans (Un nuevo tipo de fluorosis ósea en el hombre. La fluorosis vínica). Rev. Clin. Esp. 1965;97(6):375-88.
18. Montserrat-Costa E, Urbano-Márquez A, Zapater J, Rozman C. Fluorosis vínica (periostitis deformans de Soriano). Med. Clin. (Barc). 1973;60(9):652-5.
19. Soriano M, Manchón F, Pedro A. Periostitis déformans. Presse Med. 1956;64(84):1957-9.
20. Soriano M. Radiological aspects of a new type of bone fluorosis, periostitis deformans. Radiology. 1966;87:1089-94.
21. Soriano M. Periostitis deformans due to wine fluorosis. Fluoride Q. J. Int. Soc. Fluoride Res. 1968;1(2):56-64.
22. Guardiola E, Baños JE. Eponímia mèdica catalana. Els epònims de Pedro Pons. Ann. Med. 2003;86(1):53-55.